

ПРЭЦЭДЭНТНЫЯ ФЕНОМЕНЫ І ІХ СУВЯЗЬ З КУЛЬТУРАЙ НА ПРЫКЛАДЗЕ ГРОДЗЕНСКАЙ ВОБЛАСЦІ

Лісай П.М., Бабыдава Г.В.

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі
г. Мінск, Рэспубліка Беларусь*

Албут А.А. – старшы выкладчык

У артыкуле разглядаецца паняцце прэцэдэнтнага феномена і класіфікацыя феноменаў паводле В. У. Красных, іх прыклады ў Гродзенскай вобласці, значэнне для нацыянальнай культуры.

Тэрмін «прэцэдэнтны феномен» на дадзены момант не поўнаасцю аформіўся, існуе шмат варыянтаў азначэння і класіфікацыі прэцэдэнтных феноменаў, але ўсе даследчыкі гэтай з'явы згодны з тым, што прэцэдэнтныя феномены маюць вялікую каштоўнасць для культуры. Паводле В. У. Красных, да ліку прэцэдэнтных адносяцца феномены, добра вядомыя ўсім прадстаўнікам нацыянальнай лінгвакультурнай супольнасці і актуальныя ў кагнітыўным плане, апеляцыя да якіх пастаянна аднаўляецца ў гаворцы прадстаўнікоў той ці іншай нацыянальнай лінгвакультурнай супольнасці. Аднымі з галоўных прымет прэцэдэнтных феноменаў з'яўляюцца іх здольнасці выконваць ролю эталона культуры, функцыянаваць як згорнутая метафара, выступаць як сімвал якога-небудзь феномена ці сітуацыі [1, с. 169–171].

Прэцэдэнтныя феномены з'яўляюцца элементамі кагнітыўнай базы – пэўным чынам структураванай сукупнасці абавязковых ведаў і нацыянальна-дэтэрмінаваных і мінімізаваных уяўленняў той ці іншай нацыянальна-лінгвакультурнай супольнасці, якімі валодаюць усе носьбіты таго ці іншага нацыянальна-культурнага менталітэту. Прэцэдэнтныя феномены вызначанай мясцовасці маюць ключавую ролю ў фармаванні лакальнай ідэнтычнасці, маркіруючы прыналежнасць індывіда да пэўнай лінгва-культурнай супольнасці. Веданне мясцовых прэцэдэнтаў дазваляе насельніцтву ўсведамляць сябе часткай унікальнай супольнасці.

Прэцэдэнтныя феномены могуць быць: соцыумна-прэцэдэнтнымі – вядомымі любому сярэдняму прадстаўніку таго ці іншага соцыуму; нацыянальна-прэцэдэнтнымі – вядомымі любому сярэдняму прадстаўніку той ці іншай нацыянальна-лінгвакультурнай супольнасці; універсальна-прэцэдэнтнымі – вядомымі любому сярэдняму сучаснаму чалавеку [1, с. 173–174]. Прэцэдэнтныя феномены падзяляюцца на невербальныя (творы жывапісу, скульптуры, архітэктуры, музычныя творы), вербальныя (прэцэдэнтнае імя і прэцэдэнтнае выказванне) і вербалізаваныя, якія паддаюцца вербалізацыі, да якіх адносяцца прэцэдэнтная сітуацыя і прэцэдэнтны тэкст. У сучаснай лінгвістыцы пад прэцэдэнтным тэкстам разумеецца скончаны і самадастатковы прадукт маўленчадумнай дзейнасці, (полі)прэдыкатыўная адзінка; складаны знак. Прэцэдэнтнае выказванне – гэта рэпрадуцыраваны прадукт маўленчаразумовай дзейнасці, завершаная і самадастатковая адзінка, якая можа быць або не быць прэдыкатыўнай. Пад прэцэдэнтнай сітуацыяй разумеецца нейкая эталонная, ідэальная сітуацыя з пэўнымі інварыянтамі ўспрымання. Прэцэдэнтнае імя – гэта індывідуальнае імя, звязанае або з шырока вядомым тэкстам, які адносіцца, як правіла, да ліку прэцэдэнтных, або з сітуацыяй, якая шырока вядома носьбітам і выступае ў якасці прэцэдэнтнай [1, с. 172–173].

Добрым прыкладам соцыумна-прэцэдэнтнай сітуацыі з'яўляецца гісторыя аднаўлення Дзярэчынскага касцёла ўспення Найсвяцейшай Панны Марыі. Жыхары Дзярэчына і навакольных вёсак добра ведаюць гісторыю кахання французца Жана Керхнера і дзярэчынскай прыгажуні Ірыны. У час другой сусветнай вайны Ірына Жукоўская, жыхарка Дзярэчына, была вывезена немцамі ў Германію, адкуль яна была вызвалена французскімі салдатамі. Аднак на радзіму яна не вярнулася – засталася жыць у Францыі, дзе знайшла каханне ўсяго свайго жыцця, Жана Керхнера. Не адзін раз Керхнеры збіраліся прыехаць у Дзярэчын, але планы парушаліся зноў і зноў. Магчымасць з'явілася толькі пасля смерці Ірыны, і Жан скарыстаўся ёю. Ён наведаў радзіму сваёй жонкі і, убачыўшы разбураны касцёл, у якім Ірына была хрышчона і прымала Першае прычасце, вырашыў аднавіць яго у памяць аб ёй. Жан Керхнер прысылаў грошы для падтрымання працы касцёла, а пасля смерці завяшчаў яму вялікую суму. Касцёл працуе і па сёння [2].

Гэта сітуацыя носіць прэцэдэнтны характар, таму што яна вядома ўдзельнікам канкрэтнага ментальна-лінгвістычнага комплексу, мае свой інварыянт успрымання (эталонная сітуацыя кахання) і актыўна выкарыстоўваецца лінгва-культурнай супольнасцю. Апеляцыя да гэтай прэцэдэнтнай

сітуацыі можа адбывацца пры дапамозе прэцэдэнтных імёнаў (Жан Керхнер і Ірына Жукоўская-Керхнер), розных вырынтаў гэтых імёнаў, таксама пры дапамозе назвы касцёла або спасылкі на яго адметныя рысы. Людзі, якія не былі у Гродзенскай вобласці, наўрад ці ведаюць пра гэты выпадак.

Іншая сітуацыя з нацыянальна-прэцэдэнтнымі феноменамі. Калі соцыумна-прэцэдэнтныя феномены выкарыстоўваюцца ў мяжы соцыуму, нацыянальна-прэцэдэнтныя добра вядомы кожнаму прадстаўніку нацыянальна-лінгвакультурнай супольнасці і ўваходзяць у склад нацыянальнай кагнітыўнай базы. Напрыклад, пры згадванні імёнаў Антоній Тызенгаўз ці Эліза Ажэшка кожны ўдзельнік беларускай нацыянальна-лінгвакультурнай супольнасці без удакладнення ведае, хто гэта і чым прыкладна яны праславіліся. Хтосьці ведае больш, хтосьці менш, але ва ўсіх мінімальна адукаваных людзей ёсць базавыя веды дыферэнцыяльных прымет гэтых людзей. Гэтых славуных асоб добра ведаюць у Беларусі, іх дзейнасць вывучаюць у школе. У гонар А. Тызенгаўза названа плошча ў г. Гродне, існуе вуліца Э. Ажэшка.

Гадзіннік-куранты ў Фарным касцёле можна смела класіфікаваць як універсальна-прэцэдэнтны феномен невербальнага характара. Лічыцца, што гадзіннік-куранты ў каталіцкім саборы Святога Францішка Ксаверыя з'яўляецца найстарэйшым дзейным ва ўсёй Еўропе. Некаторыя крыніцы гавораць пра працу гадзінніка у XV ст., але часцей сустракаюцца факты яго працы ў сярэдзіне XVI ст. За доўгі час механізм вельмі змяніўся і да XX ст. быў не раз рамантаваны, таму ён дайшоў да нас не ў першапачатковым выглядзе, але значная частка механізма была рэстаўравана і адноўлена. У ходзе апошніх рамонтных работ да старадаўняга механізма былі дададзены электрапрывады і гідрапад'ёмнік, што значна палегчыла працу наглядчыку гадзінніка [3–4]. Апеляцыя да невербальнага прэцэдэнтнага феномена адбываецца пры дапамозе іншых прэцэдэнтных ці непрэцэдэнтных феноменаў. У гэтым выпадку можна выкарыстоўваць назву сабора, сітуацыю стварэння або працы гадзінніка, факт таго, што гадзіннік з'яўляецца старэйшым у Еўропе, і шмат чаго іншага.

Звернемся да пытання, як іменна прэцэдэнтныя феномены дапамагаюць у развіцці культуры і нацыі. Кагнітыўная база фарміруецца кагнітыўнымі структурамі, якія, у сваю чаргу, фарміруюць прэцэдэнтныя феномены. Прэцэдэнтныя феномены з'яўляюцца ядровым элементам кагнітыўнай базы [5, с. 130]. Такім чынам, прэцэдэнтныя феномены рознага характара дапамагаюць у пашырэнні кагнітыўнай базы і, у выніку, развіцці культуры, што бачна на прыкладзе Гродзенскай вобласці.

Спіс выкарыстаных крыніц:

1. Красных, В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2003. – 375 с.
2. zelwa.by : сайт Зельвенской районной газеты «Праца», 2018–2026. – URL: <https://old.zelwa.by/specproekt-na-karte-zelvshhiny-derechin-kulturnaya-stolica-zelvnskogo-kraja> (дата обращения: 30.04.2026).
3. inhoras.com : сайт часов и часового дела, 2026. – URL: <https://inhoras.com/tempus/grodno> (дата обращения: 30.04.2026).
4. harodna.com : сайт истории и архитектуры Гродна, 2026. – URL: <https://harodnia.com/be> (дата обращения: 30.04.2026).
5. Красных, В. В. Когнитивная база vs культурное пространство в аспекте изучения языковой личности (к вопросу о русской концептосфере) / В. В. Красных // Язык, сознание, коммуникация : сб. статей / ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – М.: Филология, 1997. – Вып. 1. – С. 128–144.